

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 96 -

oktober-november-december 2017

Mobutu en de afgesprongen muntslag met de Koninklijke Munt van België in de jaren tachtig

Que le peuple belge trouve donc ici l'expression de notre sincère amitié et de notre souhait de sauvegarder cette amitié en dépit des agissements de ceux qui empoisonnent les bonnes relations.
(Paroles du président Mobutu)

*Proefslag 5 zaïre 1987 messing
24 mm 5,9 gram medailleslag
Koninklijke Munt van België*

*Proefslag 1 zaïre 1987 messing
21 mm 3,5 gram muntslag
Koninklijke Munt van België*

Een interessante aankoop

Tijdens een recente muntenbeurs in 2016 verwierf ik twee op het eerste zicht “doodgewone” Zaïrese circulatiemunten, respectievelijk met een nominale waarde van 5 en 1 zaïre en met als jaartal 1987 (zie vergelijkbare munt KM 13 en 14). De verkoper vertelde me terloops dat hij zeker wist dat deze munten aangemunt waren bij de Koninklijke Munt van België. Tijdens het klasseren van de pas verworven munten in mijn verzameling, merkte ik op dat mijn aanwinst er anders uitzag dan de derde munt uit deze circulatiereeks, een 10 zaïre uit 1988 (KM19), die zich reeds in mijn verzameling bevond. Plots werd een “banale aankoop” hoogst interessant.

De circulatiemunten van 1987 geslagen door de Engelse Royal Mint

Welke verschillen kunnen we vaststellen als we de munten van 5 en 1 zaïre vergelijken met de circulatiemunten uit datzelfde jaar?

VOORZIJDE (portretzijde)

- De buste van president Mobutu is merkbaar groter en neemt meer plaats in op het veld van de munt
- De munteenheid – un/cinq zaïre(s) – staat daardoor links en rechts van het hoofd van Mobutu in plaats van bovenaan, in een merkbaar groter en vetter lettertype
- Op de letter i van zaïre(s) staat een trema (zowel op de naam van het land als de munteenheid)
- Het brilmontuur is dikker
- De luipaardmuts heeft merkbaar minder reliëf
- Het jaartal 1987 staat in het borstbeeld van Mobutu

KEERZIJDE (nominale waarde)

- De binnencirkel en de letters zijn merkbaar dikker
- Het cijfer 1 en 5 en de letter Z als afkorting van de munteenheid zijn anders gevormd
- De cijfers 1 en 5 én de letter Z zijn niet opgevuld

Bovendien lijken beide messingmunten met extra zorg aangemunt te zijn en hebben ze een proeflike of proof uiterlijk. Ook tussen beide proefmunten merken we nog een verschil op. De proefmunt van 1 zaïre is in muntslag; de 5 zaïres werd echter in medailleslag aangemunt.

Waar kunnen we terecht voor meer informatie over deze bijzondere munten? Misschien bij onze Koninklijke Munt?

De Koninklijke Munt van België en haar aanmunting voor onze voormalige kolonie

De monetaire samenwerking tussen de Belgische Munt en Congo dateert immers reeds van 1887. Sindsdien werden alle koloniale munten, op enkele uitzonderingen na tijdens de Tweede Wereldoorlog, geslagen in de Belgische Munt. Aanvankelijk was dit voor rekening van Congo Vrijstaat, de Koloniale Schatkist, de Bank van Belgisch Congo en de Centrale Bank voor Belgisch Congo en Ruanda-Urundi. Tijdens het regime van Mobutu werd slechts met mondesmaat munten aangemunt.

De pasmunten van 10 sengi, 1 likuta en 5 makuta uit de tweede helft van de zestiger jaren werden echter aangemunt bij de Birmingham Mint en IMI (Imperial Metal Industries).

In het boek “Van Arenberg tot Zanzibar” – buitenlandse muntslag in Brussel (1785-2013), uitgegeven door de Koninklijke Munt van België, lezen we volgende interessante informatie op blz. 45: *“In 1986 werd de Koninklijke Munt van België aangezocht om messing stukken van 1 en 5 zaïre te slaan. Hiervoor werden een prijsofferte en een ontwerp van Roger Dutermie ingediend. Het lijkt er sterk op dat de Banque Nationale du Zaïre dit ontwerp, zonder medeweten van de kunstenaar noch van de Munt, heeft gebruikt voor de stukken van 1,5 en 10 zaïres die bij de Engelse Royal Mint werden geslagen.”*

Vermits er een aanzoek was én een ontwerp, is de kans groot dat enkele proefstukken toch in België werden vervaardigd. Contacten met de Belgische Munt, de Birmingham Mint, de

Royal Mint en de stichting Roger Duterme, leveren voorlopig geen uitsluitsel.

Het is echter ontegensprekelijk dat deze twee munten proefslagen zijn voor munten, die uiteindelijk in een gewijzigde versie in het betalingsverkeer van Zaïre zullen terecht komen. Nochtans werden deze miljoenen omloopmunten, ondanks het oorspronkelijke aanzoek van Zaïre, toch niet aangemunt in België. Is dit louter een economisch gegeven of zit hier meer achter? Hoe valt dit te verklaren?

Daarvoor moeten we onder andere kijken naar de evolutie van de Belgisch/Congolese/Zaïrese betrekkingen. Het minste wat we van deze betrekkingen kunnen zeggen, is dat ze zeer turbulent waren. Ze leken zelfs vaak op het klassieke madeliefje-plukken: ze houdt van mij – ze houdt niet van mij...

Door de ups en downs vallen evenwel constanten te ontwaren, ook al is het engagement voor onze voormalige kolonie, na het overlijden van Mobutu, in een blijvende neerwaartse spiraal terecht gekomen.

Een eerste constante is het doodzwijgen van wat er echt leefde in onze kolonie.

De impulsen tot kolonisatie kwamen destijds uitsluitend van het Koninklijk Hof. Niet alleen vonden de twee eerste koningen van België hun grondgebied te klein in verhouding met hun zelfbeeld, maar ze wilden ook persoonlijke bezittingen verwerven.

De Parijse revolutionaire gebeurtenissen van 1848 en 1871 voedden immers de angst dat de jonge monarchie over stag zou kunnen gaan, en een appeltje voor de dorst was welgekomen.

Het was dan ook pas in oktober 1908 dat Leopold II het bewind over Congo overdroeg aan België. Voor het overgrote deel der Belgen bleef Congo echter een ver en vreemd gebied. Migratie werd niet aangemoedigd en haast niemand zag Congo als een deel van het vaderland...

De kolonie kwam nauwelijks ter sprake in ons parlement, en de missieposten leverden populaire informatie, om iedereen te overtuigen hoe edel onze beschavingsdrang wel niet was... Om fondsen te verwerven, werd natuurlijk dik in de verf gezet hoe duur en nobel dit werk wel niet was...

Een Congolese stem in dit discours werd zelden of nooit gehoord.

Het is omstreeks 1955 dat de eerste voorstellen gelanceerd worden, om Congo op termijn terug onafhankelijk te laten worden. De rellen van 1959 en de turbulente jaren '60 kwamen echter als een volledige verrassing. Beide partijen bleven gefrustreerd achter met vooral onbegrip en gekrenkte eigendunk. Dat Belgen in Congo nu nog vaak als *noko* of nonkeltje beschreven worden, iemand die zorgt voor het materieel welzijn, staat in schril contrast met de koloniale *papa*, die wel macht had. De term *noko* drukt in één woord de lange geschiedenis van wederzijds onbegrip en gebrek aan mentale betrokkenheid vrij goed uit...

Een tweede constante was die van de ondraaglijke zwaarte van een klein land met een grote kolonie. Enerzijds konden we ons bij de koloniale mogendheden rekenen, anderzijds was er het gezeur wanneer afgunstige staten kritiek hadden op ons koloniale beleid. Deze dubbelhouding – we zijn een klein landje versus we zijn een onmisbare speler – zal tot ver in de jaren '90 weerklinken...

Een derde constante, was de persoonlijke betrokkenheid van ons vorstenhuis, tot en met koning Boudewijn. De relatie met koning Boudewijn en Mobutu verzuurde echter geleidelijk aan volledig. In 1974 maakt Kinshasha een eind aan de "bevoorrechte relaties" met ons land, na een weigering van België om de distributie van een weinig flatterend boek

over Mobutu te verbieden. In 1977-1978 kenden we de Shaba-crisis... Dit alles werd gekruid met de blufpoker van Mobutu in verband met zijn mislukte nationalisatie van de economie via de Zaïrisatie... Mobutu trachtte midden jaren tachtig Brussel in een positie te manoeuvreren, waarbij het bij het IMF en de Wereldbank zou aandringen op schuldverlichting voor Zaïre, wat bijzonder gevoelig lag. De toenmalige premier Martens neemt aansluitend halfslachtige maatregelen voor bilaterale schuldaflossing, wat een storm van protest teweeg brengt in onze nationale pers. Mobutu roept in 1988 de Zaïrese studenten terug, zegt het vriendschapsverdrag met ons land op en verklaart dat Congo zijn schulden aan België nooit ofte nimmer zal terugbetalen... De moordpartij in 1990 op de campus van de universiteit van Lubumbashi en de reactie van België hierop, is het trieste hoogtepunt. De consulaten worden gesloten en ontwikkelingshulpers naar huis gestuurd. Uiteindelijk zal een gegriefde Mobutu in 1993 zelfs niet op de begrafenis van Boudewijn aanwezig zijn. Met onze volgende koningen, en zeker na de overname van de macht door Kabila, zal de persoonlijke betrokkenheid verder verwateren.

Aan de hand van het geschetste overzicht, kunnen we ons nu enigszins een idee vormen over de sfeer tussen beide betrokken landen ten tijde van het aanzoek voor nieuwe munten in 1986... Mobutu en zijn persoonlijke gevoeligheden spelen daarbij een cruciale rol.

Wie was Mobutu?

Mobutu Sese Seko (1930-1997), geboren in Lisala als Joseph-Desiré Mobutu, was president van Congo, dat in de periode van 1971 tot en met 1997, Zaïre werd genoemd. Als aanhanger van Lumumba, de eerste premier van het onafhankelijke Congo, is hij al vroeg actief betrokken bij de voorbereidende gesprekken in België, die zullen leiden tot de onafhankelijkheid. In de regering van premier Lumumba wordt hij belast met defensieaangelegenheden. Door de muiterij van het leger in 1960, de afscheiding van Katanga én de minder gekende afscheiding van Zuid-Kasaï en het daaropvolgende bloedbad, belandt Congo meteen in een diepe crisis. De wereld kijkt verontwaardigd toe en Mobutu pleegt een eerste staatsgreep. Lumumba, de premier, wordt door de troepen van Mobutu gearresteerd en aan de bloedvijand in Katanga uitgeleverd, waar hij in onduidelijke omstandigheden wordt vermoord. In november 1965 pleegt Mobutu opnieuw een staatsgreep en consolideert zijn macht. Hij schaft het parlement én het meerpartijstelsel af en ontpopt zich als een dictator.

In 1971 verandert hij de naam van het land, de stroom en het geld in Zaïre; het Mobutisme wordt ingesteld als nationale ideologie, terwijl hij zich verrijkt op kosten van het Congolese volk, gesteund door Westerse en Afrikaanse leiders. Vanaf nu zal “de sterke krachtige leider die het land naar voorspoed zal brengen” het voortouw nemen in de Afrikanisering van het land.

Het einde van de Koude Oorlog betekent ook het einde van het gedoogbeleid voor de Afrikaanse dictator. Mobutu verliest zijn bondgenoten en na een nieuwe reeks van ernstige incidenten, grijpt Laurent-Desiré Kabila de macht in 1997. Zaïre wordt weer Congo en de gevluchte Mobutu sterft datzelfde jaar nog in Rabat (Marocco) aan de gevolgen van prostaatkanker.

Het graveerwerk van de Belgische kunstenaar Roger Duterme (1919-1997)

Roger Duterme is een Belgisch beeldhouwer, schilder en medailleur, geboren in 1919 te Etterbeek. In dit artikel focussen we ons op zijn medailles en munten. Hij graveerde in 1970 onder andere de portretten van bekende leiders voor de wat dubieuze commemoratieve muntslag voor Tsjaad. Ook de portretten van koning Boudewijn op de herdenkingsmunten van 10 en 20 ecu 1990 en 1991 en op de zilveren herdenkingsmunten van 500 frank uit diezelfde periode zijn ontwerpen van Roger Duterme. In het ontwerp van

enkele latere stukken van 250 frank herkennen we eveneens zijn hand...

Op de website Duterme vinden we drie verwijzingen naar onze voormalige kolonie in de gepubliceerde overzichtslijst van tentoonstellingen en werken, samen met een fotorubriek van munten en medailles. Bij de afgebeelde werken ontbreekt echter de afbeelding uit 1986 en 1990. De afbeelding uit 1986 is vermoedelijk het portret dat op onze munten uit 1987 zal prijken. Het portret op de medaille uit 1990 naar aanleiding van de zestigste verjaardag van Mobutu vertoont heel wat gelijkenissen met de afbeelding op onze proefslagen.

1972 – Portrait of President MOBUTU for the National Bank of Zaire
1986 – Created a 35 cm portrait of President MOBUTU for a medal coin for Zaire, commissioned by the Royal Mint of Belgium
1990 – Portrait of President Mobutu

In de verzameling van de auteur bevindt zich een medaille, uitgegeven door een tot op heden onbekende instantie. Op de voorzijde vinden we de tekst Republique du Zaïre, de jaartallen 1965 en 1985 en de naam Mobutu Sese Seko; De keerzijde beeldt Kasavubu (eerste president van de republiek) en een lachende (!) Lumumba (eerste premier) af in een dubbelportret tussen de jaartallen 1960 en 1965. De naam van de graveur ontbreekt, maar aan de hand van het gelijkend portret is de kans groot dat dit een eerste ontwerp is Duterme's portret van Mobutu. Of werd ook voor deze medaille het werk van Duterme al dan niet onterecht gebruikt als basis?¹

Speuren naar proefslagen van deze munt in de handel

In de “Bijbel van de verzamelaar”, de Krause and Mishler World Coins Catalogue 1901-2000 staat onder de rubriek Zaïre een vermelding van een pattern van 1 zaïre 1987. Het betreft hier het circulatiestuk KM13 aangemunt in munt- en medailleslag. Voor de 5 zaïres

¹ Zie ook het werk van Pierre Petit in de reeks *L'académie en poche* (2016), *Patrice Lumumba, la fabrication d'un héros national et panafrica* in ISBN 978-2-8031-0526-7 blz. 103-109 in verband met deze medaille.

ontbreekt iedere vermelding in deze wereldcatalogus. Betreft het de hier afgebeelde SP65 grade proofcoin. Als SP staat voor Special Proof coin is dit is geen echte pattern in de ware zin van het woord. Het metaal, noch de afbeeldingen zijn afwijkend van de circulatiemunten. De slagkwaliteit is dat duidelijk wel...

Onder de zoekterm Zaïre vinden we op het internet volgende interessante informatie: *“A **pattern** of the 1987 coin is known to exist, and was acquired and sold by the Belgian auction house Veilinghuis Eeckhout in 2010. It is composed of lead and measures 7.88 grams in mass and 26 millimeters in diameter. It is uniface and irregular in shape.*

The coin's design is similar to that of the reverse of the circulated and specimen pieces, with the abbreviated value “1Z” engraved inside of a circular border, and the French name of the Bank of Zaire printed outside the circular boundary. The characters in the value “1Z” are only outlines and are shown in a different font than on the issued 1 zaire pieces, and the border that surrounds them is considerably thicker. In addition, the title of the bank is printed in a thicker, less stylized font, and is rendered as “BANQUE DU ZAÏRE” with the diaeresis on the “I”.

Certain versions of the Standard Catalog of World Coins assign the specimen coins as patterns with catalog numbers KM# Pn1 and KM# Pn2.”

Even surfen op het internet levert ons meteen een fraaie afbeelding van de pattern in kwestie op. Maar er is meer. Uit het archief van de Koninklijke Munt van België hebben we tevens een afbeelding van een pattern van de voorzijde van deze munt.

672 – Congo (Zaïre) – Republic – Zaire (type 1987)
 Uniface trial strike in lead of the reverse of a pattern for this
 issue cfr. KM 13 Pb, 7,88 g (26 mm) SUP
 Starting Bid: € 100 Sold for € 190
 Foto uit de veilingcatalogus

Congo (Zaire) Republic Zaire (type 1987). Eenzijdige loden proefslag van de voorzijde van deze uitgifte (zie KM 13)
Foto Collectie Koninklijke Munt van België

Voorlopig zijn er dus 4 proefslagen die we fysiek hebben gezien.

- * Éénzijdige loden proefslag op onregelmatige flan 1 zaïre 1987 voorzijde
- * Éénzijdige loden proefslag op onregelmatige flan 1 zaïre uit 1987 keerzijde
- * Messing proefslag 1 zaïre 1987 muntslag
- * Messing proefslag 5 zaïre 1987 medailleslag

Samen met de 2 eerder vermelde SP65-munten levert dit 6 bijzondere munten op. Benieuwd of er de volgende jaren nog varianten zullen opduiken. Laat het ons maar weten!

Besluit

Midden de jaren tachtig is er door de torenhoge inflatie nood aan nieuwe omloop munten voor de republiek Zaïre. De Belgische medailleur Roger Duterme, ontwerpt op verzoek van de republiek Zaïre de gravures voor de nieuwe munten. De Koninklijke Munt van België slaat enkele proefontwerpen in lood en messing. Deze ontwerpen, samen met de originele stempels worden voorgelegd aan de Zaïrese overheid, die daarop prompt de opdracht toekent aan de Royal Mint van Groot-Brittannië. De Royal Mint baseert zich in hoge mate op het werk van Roger Duterme voor het definitieve ontwerp. Het niet-toekennen van de opdracht aan de Koninklijke Munt kadert vermoedelijk in de steeds slechter wordende relaties tussen onze voormalige kolonie en België, nadat de na-oorlogse Koude-Oorlogssfeer niet langer meer de toon zette en bijgevolg de kritiek op het gebrek aan democratie of het economisch wanbeleid steeds luider werd. De “capriolen van Mobutu” leidden immers tot stijgende irritatie. Vanaf de jaren 70 ging het immers gestaag bergaf met uitslaande brandjes en af en toe een heropleving. De viering van 25 jaar onafhankelijkheid in 1985 was de laatste hoogmis...en eindigde tot wat in 1988 “le grand affrontement” werd genoemd.

Niet toevallig situeert de muntslag van de hier besproken munten zich net in deze periode. Jammer dat in de toenmalige onderlinge sfeer 100 jaar samenwerking met onze Koninklijke Munt (1887-1987) niet werd gegund...

Bronvermeldingen

- Website Wikipedia zoektermen Mobutu, Zaïre en andere.
- Website Roger Duterme www.Roger-Duterme.com
- Didier Vanoverbeek, Van Arenberg tot Zanzibar – buitenlandse Muntslag in Brussel 1785 tot 2013.
- *Hink-stap-sprongen tussen bananenschillen*, artikel uit Internationale Spector juli/augustus 2000.
- Krause and Mishler modern World coins 1901-2000 – diverse edities.
- Gauthier de Villers, *De Mobutu à Mobutu: trente ans de relations Belgique-Zaïre*. De Boeck Universit , 1995 ISBN 280412147X, 9782804121471.
- http://currencies.wikia.com/wiki/Zairean_1_zaire_coin
- Aanvullende informatie en afbeeldingen Leopold Verbist.
- Mondelinge informatie uit gesprekken met medewerkers van de Koninklijke Munt van België.

Medaille voor de 60ste verjaardag van Mobutu in 1990 door Roger Duterme.

61,2 mm, brons
Atelier FIBRU

Voor de volledigheid

In 1990 werden er voorstellen gedaan door onze Koninklijke Munt om opnieuw opdrachten voor Zaïre binnen te halen. Heel concreet is er sprake van gouden en zilveren herdenkingsmunten naar aanleiding van de vijftiengste verjaardag van de republiek. Uiteindelijk loopt dit project op een sisser af.

1° Pièces de 100.000 Z en or

Métal : Or : 38,70 gr. (90%)
Argent : 4,30 gr. (10%)

- Forme : ronde
- Diamètre : à proposer par vos services
- Epaisseur : à proposer par vos services
- Poids : ± 43 gr. (modifiable suivant exigences techniques)

b) Motifs

Avers : - 100.000 Z (au-dessus, en toutes lettres)
- Effigie du Président de la République (en tenue du Maréchal du Zaïre, au centre)
- Année 1990 (en bas)

Revers : La mention "Banque du Zaïre" (au-dessus)
- la photo du batteur de tam-tam (au centre)
- la mention "25e Anniversaire de la 2e République (autour, en bas)

c) Tirage : - Tirage initial : 7.000 pièces
- Tirage supplémentaire : à déterminer.

2° Pièces de 25.000 Z en Argent

a) Métal : - Argent : 33,25 gr. (95%)
- Cuivre : 1,75 gr. (5%)

- Forme : ronde
- Diamètre : à proposer par vos services
- Epaisseur : à proposer par vos services
- Poids : ± 35 gr (modifiable)

b) Motifs

- Avers : - 25.000 Z (au-dessus en toutes lettres)
- Photo du Président de la République (retrouvons les manches au lendemain de la prise du pouvoir, au centre)
- Année 1990 (en bas)
- Revers : - la mention "Banque du Zaïre" (au-dessus)
- la photo du Président de la République (au Front avec les soldats pygmées à la guerre de 80 jours, Shaba, au centre)
- en-bas ; la mention "25e anniversaire de la 2e République (autour).

c) Tirage : - tirage initial : 3.000 pièces
- tirage supplémentaire : à déterminer.

.../...

Brief van de Banque du Zaïre, Département de la Trésorerie Générale, van 28 maart 1990, ondertekend door Selemani Mwana Ngulusha en Tshitoya Nkashama, directeur

Ook de plannen om in 2008 een reeks circulatiemunten te vervaardigen voor het “Nieuwe Congo”, strandden bij deze fraaie ontwerpen, waarmee we dit artikel besluiten.²

Johan Torfs

² Bron Archieven Koninklijke Munt van België